

פרקים בהלכות אישות על-פי התלמוד

פרק א

היחס האישי שבין הבעל לאשתו

א. כשאנו באים לתת השקפה על דברים שבינו לבניה לפי התלמוד, אין הפונה אלא לפי ההלכה שבתלמוד, שאלו האגדה אף-על-פי שיש בה הרבה מאמרים נאים והשקפות נעלות מוסריות בחיי האישות, אבל בהיות שנאמרו על-פירב על-פי השפעות אישיות פרטיות וגם על-פי השפעתן של המדינות השונות שבעלי המאמרים ישבו בהן – אינם נקיים מסתירות ומדעות הפכיות. במקום שאמרו למשל: „ההולך בעצת אשתו נופל בגיהנם“, אמרו להפך: „אתתך גוצא, גחין ולחיש לה“⁽¹⁾. החכמים עצמם ישבו את הסתירה הזאת באפן כזה: „הא במילי דשמיא“ (הפתגם הראשון), והא במילי דעלמא“ (הפתגם השני). מן ההנחה הזאת אפשר לדין על המקום שתפסו הנשים בחיים ועל הגבה המוסרי שלהן: שבהיות שהיו מרחקות מן החיים הדתיים וביחוד מן החיים הצבוריים ומידיעת דברי תורה ודת, היה זה מובן ממילא, שלא יהיו דבריהן של הנשים נשמעים ב„מילי דשמיא“, מה שאין כן ב„מילי דעלמא“ היו מכבדים את השכל המעשי של האשה; הם היו מזהירים מאד בכבוד האשה ואמרו: לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו⁽²⁾, וכן אמרו: האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יתר מגופו, עליו הכתוב אומר וכו'⁽³⁾; וכנגד זה אמרו: שלשה צועקין ואינם נענים – מי שאשתו מושלת עליו וכו'⁽⁴⁾, ועוד אמרו: שלשה חייהם אינם חיים – מי שאשתו מושלת עליו⁽⁵⁾. גם הסתירות שבין ההנחות הללו אפשר להסביר: האשה על-פי

(1) ב"מ, נ"ט.

(2) שם.

(3) יבמות, ס"ב.

(4) ב"מ, ע"ה.

(5) ביצה, ל"ב.

טבעה ומזגה אינה דורשת משמעת ושלטון, אלא אהבה וכבוד, והבעל, להפך, דורש ממשלה ושלטון. הממשלה בבית צריכה להיות לבעל, שהוא ראש המשפחה ורצונו צריך להכריע. בהיות שאי-אפשר ששתי רשויות תהיינה שולטות בבית, ואחד מחייב להכניע את חברו לרצונו, אמרו: איזוהי אשה כשרה – זו שעושה רצון בעלה (1). אבל הרצון שלו אל יהי חזק עד כדי בטול ישותה של האשה ועד כדי השפלת כבודה: חיי המשפחה צריכים להיות תלויים ועומדים בין שני המגניטים הללו, בין המשמעת של הבעל ובין הכבוד של האשה. ועל-ידי-כך יהיו שניהם משלימים וממלאים זה את זה. כי חיוב הכבוד של האשה לא יניח את הבעל לעבור את הגבול של הרצון שלו עד שלא יהיו דבריה נשמעים כלל, וכנגד-זה השאיפה התמידית של האשה לעשות רצון בעלה תחזיק אותה במסגרת ידועה, שלא תקפיד על כבודה יותר מדי ושלא תרגיש בשלטונו כאלו הוא בא לבטל את ישותה ורצונה.

במקום שהאגדה באה להראות לנו על השאיפה המוסרית של חיי הזוג, באה ההלכה ומראה לנו את ההתגשמות של השאיפה הזאת במדה שהיא יכולה לתפוס את הממשיות שבחיים: האגדה היא המסגרת הרחבה של מוסר-היהדות, וההלכה – המסגרת המצמצמה. שתיהן עומדות מרחקות זו מזו במרחב השאיפה והממשיות. ההלכה רצה תמיד אחרי האגדה ואינה מגעתה כעקבו זה של אכילס, כי משעה שהשיגה והשאיפה נעשית שוב ממשיות, כבר הרחיקה זו ללכת כדי להשיג שאיפה נעלה ממנה. ומפני שההלכה משתדלת תדיר להגשים את שאיפתה של האגדה, לפיכך הראשונה מתחלת במקום שהאחרונה מסימת.

ב. אחת מן ההלכות המובטחות את המקום החשוב ביותר בדברים שבינו לבניה היא, בלתי-ספק, זו המטפלת בשאלת קדושין וגרושין – ולפיכך מן הדין להקדימה להתייביות הבאות בכח הנשואין. אין האשה מתקדשת אלא לרצונה (2); ואם נתקדשה שלא לרצונה, הקדושין בטלים ואינם חלים אפילו כשאמרה אחר-כך רוצה אני (3). בענין רצונו של האיש ועד-כמה הוא הכרח בנשואין לא דברו בתלמוד כל-עקר. על סמך זה נוטים הרבה מן הפוסקים הראשונים להחליט, שרצונו של האיש אינו מעכב בקדושין כלל ואף כשקדש על-כרחו הקדושין תופסין (4). מפני-מה יהי יפה כחה של האשה מכחו של האיש בקדושין, זו הזכות החשובה ביותר בנשואין, – לא פרו חכמים, אפשר שפל-עקרם לא

(1) תד"א רבה, פ"ט; ועין רמ"א, אה"ע, סוף סמן ס"ט.

(2) קדושין, פ"א, מ"א; טוש"ע, אה"ע, סמן מ"ב.

(3) מהר"ט, קדושין, הובא בש"ע שם ובמפרשים.

(4) רמב"ם, מ"ד מהלכות אישות; שר"ע, שם.

חששו אלא באשה, לפי שאין היא יוצאת בגט אלא לרצונו של האיש; מה שאין כן באיש, שמן הדין יכול הוא לגרש את אשתו על-כרחיה, ומפני-כך הרי אין הקדושין מחייבים אותו בכלום: שהרי בידו לגרשה בכל-שעה⁽¹⁾. ואפשר ששקדו חכמים על תקנת בנות-ישראל, מפני שהאשה חלשתה מרבה משל האיש ורגילים לפעמים לכופף אותה לקבל הקדושין שלא מרצונה; מה שאין כן באיש, שאין קדושין על-כרחו מצוים בו, ולפיכך לא חששו חכמים לתקנתו. אולם לפי ההלכה שלאחר התלמוד הרנחת בישראל, שאף האיש אינו מגרש את אשתו על-כרחיה, ולא עוד, אלא אפילו לפי התלמוד גופו יש שלפעמים אין הבעל יכול לגרש את אשתו על-כרחיה⁽²⁾, נמצא שבגרושין יפה כחה של האשה מכוח של האיש.

על-פי מצוי הדין של התלמוד יכול אדם לגרש את אשתו שלא לרצונה ואפילו על-כרחיה⁽³⁾. עקר מנהג זה, שיש בו אכזריות יתרה והמתנגד לחקי המוסר, ולא עוד, אלא שהוא גורם להרוס את כל יסודי חיי המשפחה ומביא לידי השפלת מצב האשה בחיי נשואין, הוא תולדה מההשקפה שהיתה שולטת בימיהם על האשה בכלל אצל כל עמי-המזרח העתיקים⁽⁴⁾.

אף-על-פי-כן, כל האומר שלא שקדו חכמים על תקנת בנות-ישראל בדבר זה – אינו אלא טועה: הרבה תקנות תקנו והרבה גדרים גדרו, כדי שלא תהי האשה קלה בעיניו להוציאה; כל עקר תקנת הכתובה לא בא אלא משום-כך⁽⁵⁾. ובמיניהם, שהממון לא היה מצוי ולא זולזל בפרעון חובה של הכתובה, היה זה תריס גדול בפני קלות הגרושין. כמו-כן תקנו חכמים הרבה תקנות בנדוניתה, שפלי-עקרון לא באו אלא כדי להחמיר על גרושין שלא מרצונה של האשה. אבל אפילו אם תמצא לאמר, שמצד הדין יכול הבעל לגרש את אשתו על-כרחיה, הרי גם האשה כחה יפה לצאת בגט מן הבעל לפעמים אפילו על-כרחו של האיש. והרבה הלכות שנו חכמים בדברים שכופים את הבעל להוציא. כגון מחמת מחלה: מי שהוא מפה-שחין, או מי שנולד לו ריח הפה או ריח החטם; או מחמת פרגסה מגנה, כגון

(1) עין שם בט"ז סק"ב ובב"ש סק"א.

(2) עין שו"ת נודע ביהודה, סמן ע"ה. מובא בפ"ה, סמן קי"ט, סק"ה, שמוכח שעל-ידי שליח אי-אפשר לגרש על-כרחיה של האשה אפילו מדין התלמוד.

(3) יבמות, פ"ד, מ"א; שו"ע, שם, סמן קי"ט.

(4) בדיני המושלמים נוהג דין גרושין על-כרחיה של האשה כמעשים בכל-יום. בין העתיקה גם-כן הבעל יכול לגרש את אשתו שלא לרצונה בלי מזהה (וגרובסקי, דיני משפחה, צד 56). בדיני רומא אמנם מצד הדין אין גרושין אלא מדעת שניהם, אבל למעשה היה הדבר נמטר ליד הבעל בעצמו ודעת האשה היתה בטלה; כן גרשו הרבה ממלכי רומא ושלטוניה את בטיהם על-כרחן. על-פי חקירומא העתיקים קנסו את הבעל, שגרש את אשתו על-כרחיה: מחצית נכסיו היה מחיב להחזיר לאשתו, ומחצה – להקדיש לבית-התפלה של האליה צרוס. (וגרובסקי, שם; מקנז'י, חקי הריזאים, צד קכ"ג).

(5) כתובות בבב"י פ"ד; שם ירושלמי, פ"ה, ה"א

שהוא מקבץ צואת-כלבים או בורסי (ולדברי חכמים, אף-על-פי שהתנה עמה מתחלה, יכולה היא שתאמר: סבורה הייתי שאני יכולה לקבל, ועכשו איני יכולה), או כשמסתלק עצמו מחיוב מזונותיה ואומר: איני זן ואיני מפרנס; או מחמת טענות של חיי אישות – כשטוענת שאינה ראויה להבנות ממנו – או שהוא רועה-זונות וכדומה (1). באופן שבטענות הללו אין הגט אלא מעשה בית-דין, שהרי הוא מחיב לעשות מה שבית-דין אומר לו אפילו על-כרחו, ואין שואלים לרצונו כלל.

חוץ מן אלה דברים יכולה האשה לדרש גט מבעלה בטענת „מאוס עלי“. הינו, אפילו כשאין לה שום סבה חיובית או טענה מיחדת על הנהגתו של בעלה, אלא שנפשה נקעה ממנו ואינה רוצה לשבת תחתיו. אשה כזו נקראת „מורדת“ (2), והרבה תקנות תקנו חכמים כנגדה כדי להכריחה לשבת תחתיו: בראשונה, בימי חכמי המשנה, בזמן שקנס של ממון היה חשוב ביותר בחיים, היו קונסים אותה בממון ואמרו: „המורדת על בעלה פותחין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת“. בתקופה שלאחריהם, כשהרגש הצבורי נעשה מפתח ביותר, התחילו לפעול עליה על-ידי ביוש בפומבי והתקינו שיהיו „מכריזין עליה ארבע שבתות זו אחר זו בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות פלוגית מורדת על בעלה ושולחין לה מבית-דין התראה, אחת קודם הכרזה ואחת לאחר הכרזה“; וכשהיא עדין עומדת במרדה, אף-על-פי כן אין ממהרים לתת לה גט, אלא „משהינן לה תריסר ירחי שתא אגיטא“, שמה תחזור בה. בימי הגאונים חזרו והקלו על המורדת ותקנו, שהאומרת מאוס עלי, כופים אותו מיד להוציאה; ולא עוד, אלא שהבעל חייב להחזיר לה נדונייתה בשלמות. הסבה, שהכריחה את הגאונים להקל במורדת, היתה ההתקרבות של ישראל בחוגים ידועים לעמיה הנכר והחשש „שלא תצאנה בנות ישראל לתרבות רעה“ (4). תקנה זו של הגאונים שמשה הצעד האחרון על דרך השויון של הזוג, כי מעתה יכולה האשה לגרש את בעלה על-כרחו, כשם שהבעל יכול לגרש את אשתו על-כרחו. ולכשנמצא לאמר, שדין גט על-כרחו של האשה נתבטל בכח החרם של רבנו גרשון ודין של כופים אותו להוציאה בדברים שנאמרו לעיל נשאר בתקפו עומד, נמצא שיפה כח האשה מכח האיש בגרושין.

בשאלות הרצון של האיש והאשה בקדושין חשובה גם-כן הסכמת ההורים על נשואי בניהם; דעתו של מי מן ההורים יותר מכרעת בזה, דעת האב או דעת האם? באמת דיני ישראל יוצאים בזה מן הכלל של דיני האמות, אפילו המתקנים שבהם, שעושים הסכמת ההורים לנשואי

(1) ציין כל ההלכות הללו כתובות, דף ע"ז; רמב"ם, ה' אישות, פכ"א; שו"ע, אה"ט,

סמך קנ"ד.

(2) כתובות, ס"ג; רמב"ם, שם, פי"ד; טוש"ע, שם, סמן ע"ז.

(3) שם, כתובות, פ"ה מ"ו.

(4) ציין כל הדינים הללו בטוש"ע, סמן ע"ז.

פריקים בהלכות אישות על-פי התלמוד

הבנים הכרה עד גיל ידוע. בדינינו אין הסכם ההורים הכרחי כל-עקר מצד דין הקדושין, ואין בהלכות הקדושין שום רמז לדרישה כזו כלל. לכל-היותר אין כאן אלא מצנת כבוד אב ואם, כבכל שאר הנהגות החיים. ויש חכמים הסוברים, שבבחירת בת-זוג אין אפילו דין כבוד אב ואם נוהג, ואם עבר הבן ולקח אשה נגד רצונו ודעתו של האב, לא עבר בזה על מצנת כבוד אב ואם (1). באופן כזה אין בהלכה מקום לשאלה זו, מי מן ההורים כחו יותר יפה בהסכמת הנשואין.

אולם בנשואי קטנה, שהאב מקבל לה קדושין, הבדילה ההלכה בין זכות האב לבין זכות האם הבדל גדול: שהאב מקדש את בתו הקטנה (ולא את בנו) לדעתה ושלא לדעתה והקדושין תופסים מדאורייתא (2) ואין הבת יכולה למאן לכשתגדל. בלי-ספק היה דרך זה של קדושי הבת על-ידי אביה הדרך הרגיל בזמנים הקדומים. ואילו האם שקדשה את בתה הקטנה, יכולה הבת למאן לכשתגדל ואין הקדושין תופסים אלא מדרבנן (3). ומכאן שההלכה הקדומה נתנה לאב שליטה ותקיפות בבית ולא לאם. אולם ההלכה האחרונה, שבטלה קדושי קטנה ואמרה: אסור לקדש בת כשהיא קטנה, עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה (4), לא הניחה בפעל מקום לשליטת האב יתר על האם, כי לא נשאר אלא דין כבוד אב ואם ובוה השוה הכתוב אב לאם.

ג. בין הדברים שהם חובה על הבעל והאשה במדה אחת יש לחשב קדם-כל מצנת העונה. חובה זו יוצאת מתוך עצמיותם של חיי הנשואין גופם ומתוך יסודם העיקרי. השתמשות אחד מן הזוג מלפרוע חוב זה גורמת פרוד בין הדבקים וגוררת בטול הנשואין.

בנגוד למשפטי העמים, העובריב על חובה זו בשתיקה או שאין מזכירים אותה אלא בדרך-אגב, מטפל-ב בה דיני ישראל בכל הפרטיות והדקדוקיות שדינינו מצטיינים בהן. ולא מפני שהצד הגשמי שבחיי האישות תפס אצלנו יותר מקום מהצד הרוחני, כדעת אחד מחכמי אמות-העולם (5), אלא מפני שעל דעת חכמינו אין להניח שום פנה מפנות החיים שלא תהי מסדרה על-פי החק, שבדינינו החיים והלכות החיים משפעים והולכים אלה מאלה. ומפני-מה באמת לא תהי אף חובה זו, שהיא משמשת עקר יסודם של חיי האישות ותכליתם, מסדרה על-פי החק במקום שיש בזה פרוד הדעות בין הזוג? כלום בושה יש בדין? ולא עוד, אלא שעל-פי השקפת היהדות חיי האישות משמשים תכלית מוסרית דתית עליונה, ומצנת פריה

(1) יו"ד, רמ"ה, ברמ"א בשם מהרי"ק.
 (2) קדושין, פ"ב, מ"א; אה"ע, סמן ל"ו.
 (3) יבמות, פ"ג; אה"ע, קנ"ה.
 (4) קדושין, מ"ט; אה"ע, ל"ו, ח.
 (5) זגריבסקי, שם.

ורביה היא אחת מן המצוות שבין אדם למקום, שעל-ידי-זה מקים האדם את חובו לקונו, "שלא לטהו בראה, לשבת יצרה"¹. ולפיכך אף חיוב העונה "כצוה" היא וחובת הבעל לאשתו, ומפני-כן ההלכה מטפלת בה כבכל שאר הדינים והחיובים שבין איש לאשתו.

חיוב-העונה מצד הדין אינו שוה בכל אדם, אלא הכל לפי האמנות, כלומר, עד-כמה שאמנותו של אדם מחיבתו לשבת בביתו או לצאת לדרך; במדה שאמנותו דורשת ממנו התרחקות מן הבית, בה במדה חיוב-העונה מתמעט והולך, ולהפך. ומפני-כך אמרו: הספנים - שדרכם להפליג בים להרבה זמן - עונתם אחת לששה חדשים, החמרים - שאינם מפליגים כל-כך רחוק - אחת לג' חדשים, והטילי-ים - בכל יום². בלי-ספק הלכה ההלכה כאן כבכל-מקום אחרי המנהג.

עקר קביעת ההלכה בחובת העונה הוא מצד הבעל, ובנוגע לאשה לא קבעו חכמים מסמרות בדבר, - באפן שהקביעות בזה היא חוב לבעל וזכות לאשה ולא להפך; במקום שנוהג רבוי נשים - מובן, שאין ההלכה צריכה לגדור בענין זה זכותו של הבעל, אלא זו של האשה, שהרי בידו לקחת לו אשה על אשתו.

כתולדה הכרחית מזכותה זו של האשה אין לבעל רשות להחליף אמנותו באחרת, כשהראשונה היתה אמנות ביתית והאחרונה אמנות נודדית, אלא אם כן ברשות אשתו³. בכלל מצד הדין אין לבעל רשות לצאת לדרך אפילו לעסקיו שלא ברשות אשתו⁴, שהחובת העונה קודמת לחובת מזונות והבעל תדיר משעבד לאשתו מחמת חובתו זו. יוצא מן הכלל: תלמידי חכמים, שיוצאים לתלמוד-תורה שלא ברשות נשיהם שמים ושלוש שנים⁵, שתלמוד-תורה כנגד כל חובותיו של האדם.

כשהבעל מבטל מצות עונה שלא ברשות אשתו, יכולה לדרש ממנו גט פטורין, אלא אם כן היא רוצה להשאר תחתיו; מחיבים את הבעל להוסיף לה על כתבתה סכום ידוע קנס כל-זמן שהוא עומד במרדו⁶. כיוצא בו כופים אותו להוציאה משום טענת גבורת-אנשים 'כדומה טענות שאינה ראויה להבנות ממנו; ואפילו כשהיה ידוע לה הדבר קדם, יכולה היא שתאמר: סבורה הייתי שאני יכולה לקבל, ועכשו איני יכולה. כיוצא בו מחלה קשה הנמקת והולכת יותר מששה חדשים, שגוררת אחריה בטול עונתה, גורמת לאשה טענת גרושין⁷. כמו-כן יכול גם הבעל להוציא את אשתו כשהיא

(1) עין טור אה"ע, סמן א.

(2) כתובות, ס"א; טוש"ע, סמן ע"ו.

(3) גמרא, שם; שו"ע, סמן ח; וכן יש לה למנוע לצאת ממלכה שעונתה קרובה

למלכה שעונתה רחוקה, כגון חמר שבקש להעשות גמל או גמל להעשות מלח" (שם, סעיף ה).

(4) הפועלים יוצאים שלא ברשות שבת אחת, גמרא ושו"ע, שם.

(5) שם.

(6) שו"ע, שם, סמן ע"ו.

(7) עין כתובות, ע"ו, משנה, וא"ו שפופין אותו להוציא; טוש"ע, דיב,

הולנית ביותר ואינה מסגלה לחיי אישות, אף-על-פי שהוא חייב לרפאותה. אולם זהו מן הדין. אבל אמרו חכמים, אין ראוי לעשות כן, מפני דרך-ארץ⁽¹⁾, ובזו יפו חכמים כחה של האשה מכחו של האיש, שאלו באיש העמידו חכמים על מדת-הדין ואלו באשה הקדימו מדת-הרחמים למדת-הדין⁽²⁾.

ד. החובה האחרת, שהבעל והאשה שוים בה והיוצאת גס-יכן מעצם משג הנשואין, היא קדשת הברית מחללה. במהות החובה הזאת אין דיניהם של העמים שוים, כשם שאין דעותיהם ומדות-המוסר שלהם שוות⁽³⁾.

דיני ישראל הקדמונים החמירו בה באשה במקום שהקלו עליו על הבעל. שאלו באשה לא הבדילו בין כשונתה עם פנוי בין כשונתה עם נשוי, ואלו באיש אמרו שאין הוא נענש אלא כשונה עם אשת-איש ולא כשנא על הפנויה⁽⁴⁾. ואם הוא נענש, אינו נענש אלא משום פריצות, אבל לא משום בגידה באשתו: במקום שהחק מתיר רבוי-נשים אין ההבדל מצד השקפת חיי נשואין וביחוד מצד השקפת עלבונה של האשה הפשרה גדול ונפר כל-יכך, אם הבעל בא על פנויה אחרת באסור או בהתר. וכשרץ הבעל גדר המוסר, אין כאן אלא עלבון הדת, ומפני-כך אין מעשיו מסורים אלא לבית-דין ולא לאשתו. אולם משנתפשט האסור של לקיחת שתי נשים התחילו חכמים להתמיר בדבר ואמרו: נשוי הבא על הפנויה לשם זנות - אשתו יכולה לכופו להוציאה. שהרי מכיון שגדרו את גדר הנשואין שוב עלבונה של האשה גדול כשהבעל פורץ את הגדר. והחכמים האחרונים עוד החמירו בדבר ואמרו: שפיה הנהגה של פריצות יתרה שונהג הבעל כדי

(1) רמב"ם, פ"ד מהלכות אישות, הלכה אה"ב, כמן ע"ט.

(2) דיני ישראל לא הכירו כל-עקר בפרוד הווג בלי גרושין, מה שנקרא "divortium quoad forum" - דבר שנתלבטו בו הרבה דיני העמים, וביחוד חקי הכנסיה הנוצרית לכתותיה. הטעם הוא, לפי שהכנסיה, וביחוד הקתולית, לא הודתה בהתר הגרושין, מפני שהווג מסמל לפי השקפת הנצרות סמל של קדשה, ולפיכך היו מכרחים לבוא לידי גרושין בדרך עקיפין, מה שאין כן דיני ישראל, שהקדושין והגרושין הם דברים שביניהם הבינה והאיש והאשה מתקדשים ומתגרשים לרצונם, אין צורך להנהיג פרוד בלי גרושין, שסוף-סוף אינו מביא אל התכלית הנרצת. וי"ן, *Traité de droit civil comparé par E. Roguin, le mariage, Paris, 1914, V.*

(3) בדיני רומא למשל אין בגידה מצד הבעל אלא כשונה עם אשת-איש ולא כשונה עם פנויה; מה שאין כן באשה, שאין אלוך בזנותה בין פנוי לנשוי. וקרובות לזו חן דעות שאר חקי העמים. לפי דעת אהודים מאבות הכנסייה הנוצרית, כפי שמפרשים את דבריו של מתתיהו, מתירים לאיש לגרש את אשתו שזנתה תחתיו; אבל לא להפך, כשהאיש זונה. וי"ן *Roguin, le mariage, § 179*. ולענין הענש על בגידה ר"ל חקי העמים מבדילים גס-יכן בין הבעל והאשה, שהאשה נענשת על עון בגידה, אבל לא האיש. כן דנים בחוק אנגליה על-פי *Common law*. חקי צרפת מחמירים גם על הבעל, ואף-על-פי-כן ענשה של האשה מרבה מש" האיש. *Roguin, § 128, 1. Adultère de la femme, délit; adultère de l'homme, impuni*, שם, *Nowack, Hebr. Arch., § 27*

(4) רמב"ם, פ"א מה"א, הל"א, וי"ן *Nowack, Hebr. Arch., § 27*

שאשתו תהי יכולה לכופו להוציאה; ולא עוד, אלא שיש אומרים שהאשה יכולה לדרש גט מבעלה אפילו על-פי הודאת פיי-עצמו, שעגב על אשה זרה (1). הנה כייכן הלכה בזה ההלכה והתפתחה בעקבות ההתפתחות של משגי המוסר והצניעות בישראל.

ה. הבעל חייב לזון ולפרנס את אשתו, שכן כך הוא נותב לה בכחצבתה: ונאנא אפלה ואוקיר ואיוזון ואפרנס יתיכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא, ולעולם אין האשה חייבת לפרנס את בעלה, אפילו כשהוא עני והיא יש ספוק בידה לפרנסו. חכמי ישראל הביטו בעין זעומה על האיש המצמה לשכר אשתו ואמרו שאינו רואה סמן ברכה לעולם (2). אין צריך לאמר, שאין הבעל יכול לכוף את אשתו שתשכיר את עצמה לעבודה, אפילו לעבודה שהיא רגילה בה, כגון להיניק ילד בשכר (3). כשאין הבעל רוצה לפרנסה, כופים אותו להוציא, אפילו כשיש לה פרנסה משלה (4). ויש אומרים, שהבעל מחייב אף להשכיר עצמו כפועל, כדי להספיק מזונות לאשתו (5). קצבת המזונות היא לפי ערפה של האשה ולא לפי ערפו של הבעל (6), הינו, שהבעל מחייב לפרנסה ולכלכלה לא פחות מכפי שהיתה רגילה בבית אביה, ואם הוא עולה – אשתו עולה עמו. כלל אמרו חכמים: עולה עמו ואינה יורדת עמו (7). הפרנסה אין לה שעור למעלה, אבל למטה יש לה שעור, כלומר, הם העמידו קצבה פחותה לעניי שבעניים, שממנה אין לגרוע (8). לכלל פרנסה נכנס גם חיוב הלבשה והנעלה ואף תכשיטים לפי כבודו וכבודה ולפי מנהג המדינה, וכשאין יד הבעל משגת לפרנסה ולהספיק לה כל צרכיה – כופים אותו להוציא (9). בין החיובים המוטלים על הבעל נחשבות גם רפואתה כשחלתה וקבורתה לפי כבוד המשפחה וערכה (10), ואלה הם מן עשרת החיובים שמנו חכמים שהבעל חייב לאשתו (11).

ו. בנוגע לקביעת מקום-הדירה של הזוג, ששאלה זו גורמת הרבה פעמים לידי קטטה בין הזוג ובין המשפחות, היו נוהגים בארץ-ישראל

(1) שו"ע, שם, סמן קנ"ד, ס"א. ועין שו"ת חכם צבי, סמן קל"ג.

(2) מסת"ם, ג, ע"א.

(3) שו"ע, שם, סמן ט, סעיף ו, ברמ"א.

(4) שם, סמן ז, סעיף ג, ובמטרשים שם.

(5) רמב"ם, פ"ב מה"א, ה"א; שו"ע, שם, ברמ"א, סעיף ג, בשם רבותינו שבצרפת.

(6) שם, סעיף א.

(7) כתובות, ס"א, ע"א.

(8) שם, ס"ד; שו"ע, שם.

(9) רמב"ם, פ"ב מה"א; שו"ע, שם, סמן ע"ג, ס"ה.

(10) משנה וגמרא, שם, נ"א ומ"ו; שו"ע, שם, סמן ע"ט-פ"ט.

(11) רמב"ם, פ"ב מה"א; שו"ע, שם, סמן ט"ט.

להתנות תנאי זה בספר-הכתבה (1); וכשלא התנו – נחלקו בזה חכמים: יש אומרים, שהרשות ביד הבעל לאמר, שאשתו תלך אחריו. מכל-מקום, אפילו לדעה זו, אין הבעל יכול לכופף את אשתו לצאת עמו ממדינה למדינה כשלא התנו קדם הנשואין מפורש. כיוצא בו אין הבעל יכול לכופף לצאת עמו מעיר לכפר ומכפר לעיר; אם כן, אין כחו של הבעל יפה אלא באותה מדינה ומעיר לעיר או מכפר לכפר. ויש אומרים, שבקביעת מקום-הדירה לעולם יד האשה על-העליונה, וכופים את הבעל ללכת אחר אשתו למדינתה ואפילו מכפר לעיר ומעיר לכפר. כלל הוא, שלעולם הבעל הולך אחר אשתו. אלא אם כן שהנשואין היו במדינת הבעל – שהיא מחיבת ללכת אחריו. ואף-על-פי-כן כשהבעל רוצה לעקור דירתו, הרשות ביד האשה לאמר שילך אחריה, אבל לא מכפר לעיר ומעיר לכפר (2).

אבל אפילו לדעה ראשונה, המיפה כחו של האיש משל האשה בקביעת מקום-הדירה, אין הדברים אמורים אלא בנוגע לקביעה הראשונה לאחר הנשואין; בזה אמרו, שכשלא התנו מתחלה – הרשות לבעל לאמר שאשתו תלך אחריו לדור במקומו. אבל כשרוצה הזוג לשנות דירה ממקום למקום לאחר הנשואין, הפל מודים שאין הבעל רשאי לעשות זה אלא ברצון אשתו. ולא עוד, אלא אפילו כשהוא מכרח לשנות מקומו מפני פרנסתו או מפני צרך אחר – אשתו יכולה לעכב עליו. יפה אמר אחד מגדולי חכמי ישראל בימיה-הביניים: „אין ספק, שאין האיש יכול לכופף את אשתו ללכת עמו על הספק ולהוליכה מעיר לעיר ומדחי אל דחי, ובזה לא נסתפק אדם מעולם“ (3).

יוצאת מכלל שאר המדינות היא ארץ-ישראל, שכל-אחד מן הזוג יכול לכופף את חברו לעלות עמו לארץ בין בשעת הנשואין בין לאחר זמן; ואם אינו רוצה – כופים להוציא: אם האיש אמר לעלות לא"י והיא אינה רוצה, תצא בלא כתובה. ואם היא אמרה לעלות והוא אינו רוצה, יוציא ויתן כתובה. והוא הדין לכל מקום שבא"י וירושלים (4).

כתולדה הכרחית מהלכה זו, שבקביעת מקום-הדירה של הזוג יפו חכמים כח האשה מכחו של הבעל, אמרו חכמים, שהבעל חייב לפרנס את

(1) ירושלמי כתובות, פ"ג, פ"ו, ע"א.

(2) עין כל הדינים הללו במשנה וגמרא כתובות פ"ג ובלבדים ג' בהלכות אישות

ובשו"ע, שם, סמן ע"ה.

(3) תשובות הריב"ש, סמן פ"א, טובא ברמ"א שם.

(4) גמרא ושו"ע שם. כל דיני העמים האירופיים מחיבים תדיר את האשה ללכת אחריו בעלה לכל מקום שהוא הולך, בלי שום יוצא מן הכלל. השר"ע הצרפתי פוסק להלכה בסתם: *La femme doit suivre son mari partout où il juge à propos de résider.* נפוליון עשה הנחה לאשה כשהבעל רוצה להתישב חוץ למדינת צרפת. חייב האשה ללכת אחריו בעלה יש לו תקף בכל מקום ובכל זמן, חוץ כשאין לו צורך דירה קבועה והוא הולך ועובר תדיר ממקום למקום. אבל בדרך-כלל מחמירים חקי צרפת על האשה בנדון זה. בדיני אשכנז אין מחמירים כל-כך על האשה בזה, אבל הצד השווה שבהם שכלם מחיבים את האשה בסתם ללכת אחרי בעלה. עין שם, Reguin, Vie en Common, § 138.

אשתו אפילו כשעזבה אותו והלכה לבית אביה, ולא מיבעי שיכולה היא לתבוע ממנו מזונות כשברחה ממנו מחמת הנהגתו הרעה או מחמת שהתאכזר עמה; אלא אפילו כשהיא אומרת „שאינה מיתדר לה” מפני שהשכנות גוררות קטטה עמה – אין הבעל יכול לכופה שתשאר תחתיו, ולא עוד, אלא שהוא מחייב בפרנסתה במקום שהלכה לשם ו).

ז. הבעל נחשב לראש המשפחה. הנחה זו מקפלה בכל דיני הנשואין של העמים. ועל סמך זה דורשים משפטי העמים רבם ככלם, שהאשה חייבת להיות נכנעת לבעלה ולסור למשמעתו בלי שום הרהור.

דיני ישראל אינם דורשים הכנעה של האשה לבעלה עד כדי בטול ישותה ורצונה מפני רצוני אמנם עדיכמה שיש ללמוד מספורי האבות, היה האב ראש המשפחה, אבל האם היתה „עקרת הבית” ודבריה היו נשמעים גם לבעלה: „כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה” (2) פסוק זה בא ללמד על המצב שהאשה תפסה בבית. הנה מוסרת את בנה שמואל לכהן במקדש (3) ואשת מנוח מדרת את בנה בנוזיר (4). עדיכמה שיש ללמוד מן הרשומים ההיסטוריים, תפסו הנשים תפקיד חשוב בחיים הצבוריים הדתיים ואף המדיניים (5); ומכאן, שבבית תפסו בודאי את המקום הראוי ודעתן היתה חשובה כדעת האנשים.

בתקופת התלמוד ירד ערפה של האשה בחיים בכלל ובבית בפרט. „איזוהי אשה כשרה – כל שעושה רצון בעלה” (6), וזה הפתגם שהיה שגור בפי בעלי האגדה, שעל-פירב היה קול ההמון מדבר מתוך גרונם.

אולם ההלכה, שהיא הדיקור של בני-העליה, תלמידי החכמים, אינה דורשת מן האשה אלא לכבד את בעלה, אבל לא להיות כפופה לרצונו בלי שום טעם, במקום שלא בא אלא להראות את שלטונו עליה. למשל, אין הבעל יכול לאמר לאשתו: איני רוצה, שתלך לבית אביך (7); כיוצא בו אין הוא יכול לצוות עליה לעשות מעשים מגנים, שאין דרכה של אשה לעשות (8). ומכאן, שאין האשה חייבת לעשות רצונו של בעלה אלא כשיש לו רצון זה חזוק בחיים המוסריים של המשפחה או כשיש בו מן התועלת המעשית ולא כשאינו בא אלא לשם שליטה וממשלה בלבד.

(1) עין שו"ע, שם, סמן ע, סעיף י"ב; סמן פ, סעיף י"ח; סמן קנ"ה, סעיף ג.

כרמ"א.

(2) בראשית, כ"א, י"ב.

(3) ש"א, א, כ"ג.

(4) שופטים, י"ג.

(5) ירמיה, מ"ח, ט"ו. ועין נובק, § 27.

(6) שו"ע, שם, סמן ס"ט. ועין נדריים, ס"ו.

(7) כתובות, ע"א; שו"ע, שם, ע"ד.

(8) שתייה ממלאה ומערה לאשמה, שם, במשנה.

כפי שלפעמים תדירות קרובי המשפחה של הבעל והאשה גורמים לירי קטטה ולידי פרוד-הדעות בין הזוג, יכול הבעל לאמר: אין רצוני, שאחיותיך וקרוביך יבואו אצלי (1). אבל אין הוא יכול לכופה, שלא תלך לבית אביה ולבני משפחתה לפחות אחת לחדש, שהרי אינה בבית-הסוהר עד שלא תצא ולא תבוא (2). כנגד-זה יכולה האשה גם-כן לאמר: אין רצוני, שקרוביך ובני משפחתך יבואו אצלי, כשהם מרגילים עמה קטטה (3).

ח. הבעל מזכה לאשתו בשמו ובמדרגת יחסו. למשל, כהן שנשא ישראלית היא עולה עמו למדרגת כהנה וזוכה במתנות כהנה ובכל עליותיו של הבעל, אפילו לאחר מותו, כשיש לה בנים ממנו (4). ולהפך, אין האשה יורדת עמו ואינה מפסידה את מדרגתה על-ידי הנשואין. למשל, בת כהנת שנשאת לישראל פוטרת את ולדה מפדיון בכור (5), מפני שלא פקע ממנה יחוס הכהנה משנשאת לישראל. כיוצא בו אם תורה לבית אביה לאחר מות בעלה ישראל או לאחר גרושין היא אוכלת בתרומה האסורה לזרים (6). לפעמים, אדרבה, האשה מזכה במדרגת יחסה את בעלה, כגון בעל ישראל אוכל בתרומה על-ידי אשתו וגם נוטל מתנות כהנה בזכות אשתו (7).

בנשואין שבין מדרגות שונות, כגון בן-חורין שנשא שפחה אין הבך חורין מאבד את זכותו ואין הוא יורד למדרגות עבדות, אלא, אדרבה, השפחה יוצאת על-ידי כך לחרות ונעשית בת-חורין (8). אמנם ההשתחררות באה על-ידי עצם מעשה הנשואין, שהוא סמן של השתחררות; אף-על-פי-כן עובדה היא שאין העבד מוריד את הבן-חורין, אלא שבן-חורין מעלה את העבד. בכלל על-ידי נשואין שבין משפחות מיחסות ומשפחות פסולות אין המיחס נפגם על-ידי הפסול. למשל, כהן שנשא פסולה לא אבד בשביל זה יחוס כהנתו לעולם (9).

פרק ב

חיוב הנדוניה

המנהג לתת לבת לנשואיה נדוניה יש לו יסוד מוסרי בחיי המשפחה.

(1) כתובות, ע"ב; ש"ע, סמן ע"ד, ס"י.

(2) לשון הרמב"ם, פ"ג מה"א, ה"א.

(3) שם, רמב"ם וש"ע.

(4) יבמות, ס"ט.

(5) בכורות, מ"ז.

(6) ויקרא, כ"ב, י"ג.

(7) חילקין, קל"ו.

(8) יו"ד, סמן רמ"ז, סעיף ס"ט. וצ"ע אה"ע, סמן ד.

(9) אה"ע, סמן ז, סעיף י"ג. בדבר סמי-משפחה של הבעל והאשה לא היתה שאלה זו